

MAKTABGACHA DAVR PSIXOLOGIYASI: SHAXS SHAKLLANISHINING EMOTSIONAL, IJODIY VA JISMONIY POYDEVORI

Navoiy davlat universiteti

San'at va sport fakulteti

Pedagogika yo'nalishi talabalari

Erkaboyeva Intizor Yangaboy Qizi

Xoliqova Sabina Shavkat Qizi

Odilova Niginabonu Nodirbek Qizi

KIRISH. Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida barkamol avlodni tarbiyalash, uning intellektual va psixologik salohiyatini to'g'ri shakllantirish global pedagogik masalalardan biriga aylandi. Har qanday jamiyatning kelajagi bugungi o'sib kelayotgan yosh avlodning ruhan va jismonan qay darajada sog'lom bo'lib yetishishiga, ularga qo'llaniladigan ta'lim-tarbiya metodlariga bog'liqdir. Zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlari tizimida maktabgacha yoshdagi davr (3 yoshdan 6-7 yoshgacha bo'lgan muddat) shaxs taraqqiyotining eng muhim pedagogik poydevori, o'ziga xos "oltin davri" sifatida e'tirof etiladi.

Ushbu davrda bolaning miya po'stlog'i faol shakllanadi, asab tizimi yuqori darajada plastik bo'ladi va u tashqi muhitdan axborotlarni juda tez qabul qiladi. Taniqli psixolog L.S. Vigotskiy o'z tadqiqotlarida bolalikning har bir davri o'ziga xos psixologik yangi tuzilmalarga ega bo'lishini va bu davrda ijtimoiy pedagogik muhit bolaning rivojlanish manbaiga aylanishini ta'kidlagan. Bo'lajak pedagoglar sifatida bizning vazifamiz ushbu davrdagi qonuniyatlarni chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etishdir.

Navoiy davlat universiteti San'at va sport fakulteti Pedagogika yo'nalishi doirasida olib borilayotgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolaning ruhiyatini faqatgina quruq an'anaviy ta'lim usullari bilan rivojlantirib bo'lmaydi. Bu jarayonda ta'limning integratsiyalashgan prinsiplari asosida, ya'ni yetakchi faoliyat turi bo'lgan o'yin, estetik tarbiya (san'at) va jismoniy tarbiya (sport) uyg'unligi talab etiladi. Ushbu maqolada

maktabgacha davr psixologiyasining qonuniyatlari, undagi inqirozli holatlar hamda ularni pedagogik metodlar orqali yengib o'tishda san'at va sportning o'zaro sinergetik ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi.

Maktabgacha davrdagi psixik jarayonlarning evolyutsiyasi va pedagogik diapazon. Maktabgacha yoshdagi bolaning psixik taraqqiyoti uning sensor tizimlari va intellektual salohiyatining o'zaro bog'liqligida kechadi. Pedagogik nuqtai nazardan, bu davrda barcha psixik jarayonlar – idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutq sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishi uchun maqsadli ta'sir zarur.

Idrok va diqqat interpretatsiyasi. Ilk bolalik davridan farqli o'laroq, maktabgacha yoshdagi bola narsalarni shunchaki obyekt sifatida ko'rmaydi, balki ularning xususiyatlarini (rangi, shakli, hajmi) tizimli ravishda idrok qila boshlaydi. Pedagogik mashg'ulotlar yordamida bola obyektlarni guruhlash, solishtirish va tahlil qilish ko'nikmasiga ega bo'ladi. Diqqat masalasiga to'xtaladigan bo'lsak, bu davrda ham ixtiyorsiz diqqat ustunlik qiladi. Biroq, 5-6 yoshga kelib, ta'limiy elementlar ta'sirida ixtiyoriy diqqat shakllana boshlaydi. Bu esa tarbiyachidan bolaning maktab ta'limiga tayyorligini ta'minlovchi maxsus pedagogik o'yin texnologiyalaridan foydalanishni talab etadi.

Xotira va tafakkurning o'ziga xosligi. Maktabgacha yoshdagi bolaning xotirasi nihoyatda yorqin va hissiy xarakterga ega. Bola o'zi uchun kuchli taassurot qoldirgan voqealarni umrbod eslab qolishi mumkin. Shuningdek, ko'rgazmali xotira yetakchilik qiladi – so'z bilan aytilgan qoidadan ko'ra, ko'z bilan ko'rilgan tasvir bolaning xotirasida mustahkam muhrlanadi. Tafakkurning rivojlanishi esa ko'rgazmali-harakatli shakldan ko'rgazmali-obrazli shaklga o'tadi. Davrning oxiriga kelib, mantiqiy tafakkurning dastlabki kurtaklari ko'rina boshlaydi. Pedagog bolaning "Nega?" degan savollariga ilmiy-pedagogik jihatdan to'g'ri va tushunarli javob berishi orqali unda dunyoqarash poydevorini shakllantiradi.

Nutq – ijtimoiy muloqot va fikrlash quroli. Bu davrda nutqning barcha tomonlari: fonetika, leksika va grammatika shiddat bilan rivojlanadi. Bolaning lug'at boyligi o'rtacha 3000-4000 tacha so'zga yetadi. Eng muhimi, nutqning vazifasi o'zgaradi – u muloqot va

o'z his-tuyg'ularini, fikrlarini bayon qilish, atrofni anglash quroliga aylanadi. Pedagogik nuqtai nazardan, bog'chalarda tashkil etiladigan nutq o'stirish mashg'ulotlari bolaning ijtimoiy adaptatsiyasida bosh omil hisoblanadi.

O'yin faoliyati va uning pedagogik strukturasidagi o'rni. Maktabgacha davr psixologiyasining tamal toshini o'yin faoliyati tashkil etadi. Taniqli psixolog D.B. Elkonin o'zining fundamental ishlarida o'yinni maktabgacha yoshdagi bolaning hayotiy va ijtimoiy ehtiyojlarini qondiruvchi yagona tabiiy muhit deb atagan. Pedagogika metodikasida o'yin shunchaki ermak emas, balki eng samarali ta'lim vositasidir.

Syujetli-rolli o'yinlar va ijtimoiy integratsiya. 3 yoshdan keyin bolada syujetli-rolli o'yinlar rivojlanish cho'qqisiga chiqadi. Bola o'z o'yinlarida kattalarning kasbiy faoliyatini, jamiyatdagi xulq-atvor normalarini modellashtiradi. "Kasalxona", "Maktab", "Sartaroshxona" kabi o'yinlar orqali bola shunchaki vaqt o'tkazmaydi, balki o'zi tanlagan rolning majburiyatlari va qoidalarini bajarishga harakat qiladi.

Pedagogik va psixologik jihatdan rolli o'yinlar bolada iroda va o'z-o'zini boshqarishni shakllantiradi. O'yin qoidasiga bo'ysunish orqali bolada o'z istaklarini jilovlash jarayoni kechadi. Shuningdek, rolli o'yinlar jarayonida bola muammoga boshqa qahramonning ko'zi bilan qarashni o'rganadi, bu esa undagi egocentrizm hissini kamaytiradi. Pedagog o'yin jarayonini to'g'ri yo'naltirish orqali bolada muvaffaqiyatga erishish, guruhda yetakchi bo'lish va jamoaviy birdamlik kabi intilishlarni tarbiyalaydi.

Didaktik va harakatli o'yinlarning pedagogik ahamiyati. Didaktik o'yinlar bolaning intellektini o'stirishga, mantiqiy fikrlashini shakllantirishga xizmat qilsa, harakatli o'yinlar uning jismoniy va psixologik koordinatsiyasini ta'minlaydi. O'yin faoliyatining pedagogik jihatdan yetishmasligi kelajakda bolaning maktabga moslashishini qiyinlashtiradi, unda agressiya yoki haddan tashqari tortinchoqlikni keltirib chiqaradi.

Maktabgacha davrdagi psixologik inqirozlar va ularning pedagogik diagnostikasi. Bolaning psixik rivojlanishi chiziqli emas, balki sakrashsimon tabiatga ega. Bir bosqichdan ikkinchisiga o'tish davrida o'zgarishlar keskin tus oladi va buni pedagogik psixologiyada inqirozlar (krizislar) deb ataymiz. Pedagog ushbu davrlarda bolaga to'g'ri individual yondashishi shart.

3 yosh inqirozi: Mustaqillikka ilk qadam va pedagogik munosabat. Bu inqiroz bolaning oilada o'zining alohida mustaqil shaxs ekanligini anglashidan boshlanadi va "Men o'zim!" shiori ostida o'tadi. Uning asosiy simptomlari: negativizm (kattalarning ko'rsatmasiga atayin qarshi chiqish), o'jarlik, o'zboshimchalik hamda isyonkorlikdir. Ota-onalar va pedagoglarning bu davrdagi eng katta xatosi – bolaning mustaqilligini so'ndirish va unga kuch ishlatishdir. Aksincha, pedagogik muloqot munosabatlarini o'zgartirib, bolaga xavfsiz chegaralar doirasida tanlov huquqini berish lozim.

7 yosh inqirozi: Ijtimoiy "Men"ning tug'ilishi va maktabga tayyorgarlik. Ushbu inqiroz bolaning bog'cha yoshidan maktab yoshiga o'tish chegarasiga to'g'ri keladi. Bu davrda bolaning ichki dunyosi uning tashqi xulq-atvoridan ajralib chiqadi. Bola o'z his-tuyg'ularini to'g'ridan-to'g'ri namoyish etishni to'xtatadi, ularni yashirishga yoki sun'iy ravishda namoyish qilishga (qiliq qilish) o'tadi. Bola endi o'yinchoqlar dunyosidan jiddiy ijtimoiy statusga – "o'quvchi" maqomiga ega bo'lishni xohlaydi va bu pedagogdan yangicha motivatsiya metodlarini talab qiladi.

Maktabgacha davr psixologiyasini tadqiq etish shuni ko'rsatadiki, bu davr inson hayotining kelajakdagi shaxsiy, intellektual va emotsional salohiyatini belgilovchi bosh pedagogik poydevordir. Navoiy davlat universiteti o'qituvchi va Pedagogika yo'nalishi talabalari tomonidan olib borilgan ushbu tahlillar asosida quyidagi amaliy-pedagogik tavsiyalar ishlab chiqildi: Pedagogik jarayonda o'yin ustuvorligi: Bolani erta intellektual rivojlantirish deb uning tabiiy o'yin faoliyatini cheklamang, ta'limni o'yin orqali singdiring. Inqirozli davrlarda pedagogik takt: 3 va 7 yosh inqirozlarida boladagi o'zgarishlarni tabiiy qabul qilib, unga nisbatan agressiv va avtoritar jazo choralarini qo'llamang. San'at va sport integratsiyasi: Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida badiiy-estetik va jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini integratsiyalashgan holda tizimli yo'lga qo'ying.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Vigotskiy L.S. "Voprosi detskoy psixologii" – Moskva, Izdatelstvo "Yurayt", 2019.
2. Elkonin D.B. "Psixologiya igri" – 2-e izd. – Moskva: VLADOS, 2011.
3. G'oziyev E.G'. "Ontogenez psixologiyasi" – Toshkent, "Noshir", 2010.

4. Nishonova Z.T., Kamilova N.G'. "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya"
– Toshkent, 2014.